

**DIAS, DA GAMA EN
DIE KHOIKHOIN:**

**ONTMOETING VAN KULTURE
AAN DIE
SUIDPUNT VAN AFRIKA**

O.J.O. FERREIRA

ADAMASTOR
**JEFFREYSBAAI & GORDONSBAAI
2010**

INHOUD

VOORWOORD

1 INLEIDING 1

- Portugal in die tyd van Dias en Da Gama 1
- Die Khoikhoin aan die suidpunt van Afrika in die tyd van Dias en Da Gama 6
- Tydgenootlike bronne oor Dias en Da Gama se kontak met Suider-Afrika 10

2 BARTOLOMEU DIAS EN DIE KHOIKHOIN 14

- Vorbereiding vir die reis 14
- Vertrek en vaart lang die kus van Afrika 17
- Ontmoeting by Bahia en Aguada de São Brás 20
- Verder ooswaarts tot by Rio do Infante 25
- Terugvaart en louwarm tuiskoms 26
- Tussenspel 33

3 VASCO DA GAMA EN DIE KHOIKHOIN 35

- Vorbereiding vir die reis 36
- Aanvang van die reis 39
- Ontmoeting by Bahia da Santa Elena 40
- Ontmoeting by Bahia en Aguada de São Brás 53
- Verder ooswaarts na Indië 64
- Terugvaart en luisterryke tuiskoms 66

NAWOORD 70

BRONNE 86

REGISTER 94

ADAMASTOR: PUBLIKASIELYS, 2002-2010 101

ILLUSTRASIES

- Fig. 1 Infante Dom Henrique 2
- Fig. 2 Koning João II 2
- Fig. 3 Preste João 3
- Fig. 4 Koning Manuel I 3
- Fig. 5 Kruis van die Orde van Christus op seile 4
- Fig. 6 Lissabon in die 16de eeu 4
- Fig. 7 Luís Vaz de Camões 5
- Fig. 8 Verspreiding van die Khoikhoin 8
- Fig. 9 João de Barros 10
- Fig. 10 Detail van die Cantino-planisfeer 11
- Fig. 11 Bladsy uit die *Roteiro* 13
- Fig. 12 Bartolomeu Dias 15
- Fig. 13 Karvele 15

- Fig. 14 Dias en Da Gama aan die weskus 16
 Fig. 15 Angra das Voltas (Lüderitzbucht) 18
 Fig. 16 Dias aan die suidkus 19
 Fig. 17 Mosselbaai en Outeniekwaberge 21
 Fig. 18 Aktiwiteite op 'n Portugese skip 22
 Fig. 19 Waterhaalplek by Mosselbaai 24
 Fig. 20 Dias plant 'n padrão 27
 Fig. 21 Rekonstruksie van Padrão de São Gregorio 27
 Fig. 22 Replika van Dias-kruis, Kwaaihoek 28
 Fig. 23 Planting van Padrão de São Filipe 30
 Fig. 25 Kasteel in Sines, Portugal 35
 Fig. 26 Vloot van Vasco da Gama 37
 Fig. 27 Da Gama-landingsplek, Sint Helenabaai 41
 Fig. 28 Da Gama-monument, Sint Helenabaai 41
 Fig. 29 Khoikhoin met hulle vee 44
 Fig. 30 Khoikhoi-familie 45
 Fig. 31 Khoikhoin met sierade 45
 Fig. 32 Khoikhoi-kraal 49
 Fig. 33 Veloso-insident, Sint Helenabaai 49
 Fig. 34 Khoikhoin se slagmetode 50
 Fig. 35 Die *São Gabriel* vaar om die Kaap 53
 Fig. 36 Adamastor verskyn aan Da Gama 53
 Fig. 37 Khoikhoi-familie 55
 Fig. 38 Da Gama gaan aan wal 56
 Fig. 39 Khoikhoi-vroue dans 57
 Fig. 40 Khoikhoin met hulle vee en pakosse 59
 Fig. 41 Khoikhoi-veewagter en sy vee 59
 Fig. 42 Simboliese kruis, Mosselbaai 64
 Fig. 43 Da Gama se aankoms in Indië 66
 Fig. 44 Da Gama rapporteer aan Manuel I 68
 Fig. 45 Sarkofaag van Da Gama, Belém, Lissabon 68
 Fig. 46 Roete van Da Gama na Indië 69
 Fig. 47 Geveg tussen Khoikhoin en Portugese 71
 Fig. 48 KhoikhoinvolgensDapper 73
 Fig. 49 Replika van Dias-kruis, Kwaaihoek 76
 Fig. 50 Replika van Dias-kruis, Port Elizabeth 76
 Fig. 51 Replika van Dias-kruis, Lüderitzbaai 76
 Fig. 52 Replika van Da Gama-kruis, Mosselbaai 77
 Fig. 53 Dias-monument, Kaapse Skiereiland 77
 Fig. 54 Da Gama-monument, Kaapse Skiereiland 78
 Fig. 55 Da Gama-monument, Sint Helenabaai 78
 Fig. 56 Dias-nisbeeld, Londen 78
 Fig. 57 Dias-standbeeld, Kaapstad 78
 Fig. 58 Dias-standbeeld, Mosselbaai 78
 Fig. 59 Dias-borsbeeld, Durban 80
 Fig. 60 Dias-gedenkteken, Pretoria 80
 Fig. 61 Windroos, Monument van die Ontdekkings 81
 Fig. 62 Monument van die Ontdekkings, Lissabon 82
 Fig. 63 Da Gama-fontein, Durban 83
 Fig. 64 Da Gama-standbeeld, Évora, Portugal 83
 Fig. 65 Da Gama-standbeeld, Johannesburg 83
 Fig. 66 Replika van Dias se karveel in Mosselbaai 83
 Fig. 67 Bartolomeu Dias Museumkompleks, Mosselbaai 84
 Fig. 68 Replika van Dias-karveel in museum 85

VOORWOORD

Oor Bartolomeu Dias (c.1455-1500) en Vasco da Gama (c.1469-1524) se omseiling van die Kaap die Goeie Hoop is deur die jare reeds talle boeke en artikels geskryf, maar weinig aandag is aan hulle ontmoeting met die Khoikhoen aan die suidpunt van Afrika gegee. Hierdie stukkie navorsing is 'n poging om daardie eerste kontak tussen Europeërs en die inheemse mense van suidelike Afrika te rekonstrueer en in konteks te plaas, want in die verlede is dit gewoonlik slegs vlugtig vermeld en het die klem hoofsaaklik op die "ontdekking van die seeweg na die Ooste" geval.

Die publikasies van Eric V. Axelson (1913-1998) en W.J. de Kock (1917-1970), die voorste Suid-Afrikaanse geskiedskrywers oor die Portugese ontdekkers "om die Kaap", het as grondslag vir hierdie studie gedien, maar, soos die bronnelys aandui, is daarnaas 'n verskeidenheid bronne deur skrywers met uiteenlopende agtergronde en belangstellings geraadpleeg wat direkte of terloopse inligting verskaf wat verdere lig op die ontmoeting en botsing van twee kulture aan die suidpunt van Afrika werp; 'n ontmoeting en botsing wat vir eeue daarna sou voortduur. Uit hierdie brokstukkies inligting ontvou 'n verhaal van botsings as gevolg van misverstande weens 'n gebrek aan kommunikasie, maar ook as gevolg van diepliggende verskille wat lewens- en wêreldbeskouing betref. Die wedersydse negatiewe siening van mekaar tussen die Portugese en die Khoikhoen was waarskynlik van so 'n aard dat dit verbasend is dat die kleiner skermutselinge wat wel voorgekom het, nie op volskaalse gevegte uitgeloop het nie. Die Portugese owerheid se opdrag aan sy ontdekkers om konfrontasie met die inheemse mense te vermy, het waarskynlik hierin 'n rol gespeel, maar persoonlik is ek van mening dat die inherent vreedsame karakter van albei groepe ook 'n groot bydrae daartoe gelewer het.

Uit 'n kultuurhistoriese oogpunt bied hierdie eerste ontmoeting tussen twee uiteenlopende kulture soos dié van die Portugese en die Khoikhoen nie alleen interessante leesstof oor 'n verbygegangene era in ons gemeenskaplike geskiedenis nie, maar is daaruit ook lesse te leer vir die huidige tydsgewrig waarin 'n multikulturele land soos Suid-Afrika hom tans bevind. Wat daardie lesse is, sal elkeen vir homself by die lees van hierdie klein studie kan bepaal.

Die personeel van die Biblioteca Nacional in Lissabon het, soos in die verlede, uit hulle pad gegaan om my navorsing dáár te vergemaklik. Linda Labuschagne, Geesteswetenskaplike Navorsers van die Streekkantoor van die Wes-Kaapse Museumdiens op George, het my nie slegs skriftelik van inligting voorsien het nie, maar was ook 'n uitstekende gids tydens my besoek aan Mosselbaai. Karina Sevenhuysen het blymoedig fotostate van sleutelartikels gemaak en aangestuur. David Botes het die manuskrip sorgvuldig taalkundig geredigeer. Aan hulle almal my opregte dank.

O.J.O. Ferreira

Jeffreysbaai

November 2010